

ISSN 2450-6486

www.ehs.eeipsy.org

DOI: 10.38014/ehs-ss.2021.2.04

УДК 159.95

Лілія ТЮТЮННИК

Психологічні особливості професійної діяльності фахівців розвідувальних підрозділів

LILIA TIUTIUNNYK. **Psychological features of specialists' professional activity of reconnaissance units.** *The paper theoretically analyzes the modern research by Ukrainian and foreign scientists, which provide analyzes of the main requirements for the personality of a military reconnaissance specialist and his professional activities. The main stress factors affecting scouts in high-risk conditions and their significant psychological qualities which are factors of high efficiency and effectiveness in performing combat tasks are identified. The main psychological requirements for the level of development of the cognitive, emotional-volitional and behavioral fields of a scout are determined, taking into account the specifics of the professional activity. It is specified what professional qualities a scout should have and their psychological profile is outlined. The predominant functional states that may occur during combat missions assignment at different stages of training are identified. It is stated that the stress resistance of a scout is a attainment of a specialist, which ensures his optimal functioning in emotionally difficult conditions with minimal consequences*

for his psychophysiological health, taking into account the influence of occupational stress factors in combat. The necessity and possible stages of preventive formation of a high level of stress resistance of scouts in order to increase their resistance to traumatic factors are substantiated. Perspective ways of formation of high-level of stress-resistance in reconnaissance units personnel, maintenance of maximum combat effectiveness of each scout and motivation for professional activity are revealed. The proposed view on the specifics of the professional activities of a scout allows to prepare a highly qualified specialist with a sufficient level of resistance to stress and a high ability to self-improvement, self-control and self-regulation.

Key words: reconnaissance units, scouts, military reconnaissance, combat conditions, stress resistance, psychological factors of stress resistance.

Постановка проблеми. У всі часи військова розвідка була, є і буде найважливішим видом забезпечення бойової діяльності військ (сил). У складних умовах гібридної війни, яка має надзвичайно широкий спектр методів і форм – від терактів та диверсій до інформаційно-психологічних операцій, Україна потребує активної й високоефективної військової розвідки, спроможної надавати оперативну, об'єктивну і достовірну розвідувальну інформацію, а також робити реальні прогнози для прийняття керівництвом держави важливих рішень у сфері протидії зовнішнім викликам і загрозам національній безпеці. Розвідка є основою обороноздатності держави і потужною складовою захисту національних інтересів країни, роль якої набуває особливої важливості в умовах збройної агресії на Сході України.

Поряд з вимогами до удосконалення аналітичної діяльності, посилення стратегічної, оперативної і тактичної складової, оснащення підрозділів сучасним озброєнням та технікою, переходу на стандарти НАТО у питаннях збору, обробки й надання розвідувальної інформації, нині постає необхідність запровадження ефективніших сучасних підходів у психологічній підготовці фахівців-розвідників. Адже саме від особистості розвідника та його професійних якостей залежить доля людей і доля усієї країни.

Умови професійної діяльності, у яких належить виконувати поставлені завдання фахівцям розвідувальних підрозділів, з психологічної точки зору характеризуються надзвичайно потужним травматичним впливом. Розвідники працюють безпосередньо у тилу ворога, щомиті наражаючи себе на небезпеку та ризикуючи

своїм життям і життям бойових побратимів. Про реальні обставини і результати роботи наших розвідників ми спробуємо проаналізувати у статті, оскільки тільки добре підготовлений розвідник зі стійкою психікою і високими адаптивними спроможностями до діяльності у бойових умовах може якісно виконувати поставлені завдання.

Зважаючи на актуальність порушеного питання, **метою** статті є дослідження психологічних особливостей професійної діяльності фахівців розвідувальних підрозділів Збройних Сил України та визначення базового психологічного профілю розвідника.

Теоретичний аналіз проблеми. У сучасних умовах збройного конфлікту на Сході України обсяг завдань, які має вирішувати військова розвідка, і вимоги щодо здобуття й передачі необхідної інформації щоразу збільшуються, а термін їх виконання визначається мінімальний. Без своєчасної і ефективної розвідки успішне ведення бойової діяльності є неможливим. Від узгодженості дій і заходів командирів і штабів та від професійної підготовки усього особового складу цих підрозділів залежить своєчасне отримання даних про противника. Можна мати найсучаснішу техніку, добре підготовлений особовий склад, суттєву перевагу над ворогом у силах і засобах, але, щоб перемогти, потрібні точні відомості про бойовий склад, положення та стан угруповань військ противника, характер його дій і наміри, сильні й слабкі сторони, а також тип інженерного обладнання займаних ворогом районів та позицій, системи загороджень, нові засоби боротьби та способи дій у бою, особливості місцевості, погодні й кліматичні умови під час майбутніх бойових дій тощо. Все це дасть змогу ефективно застосовувати війська (сили) для ураження противника [1, с.4].

Необхідні дані накопичуються завдяки кропіткому і постійному вивченню часто навіть незначних і непрямих фактів. Тільки за таких умов можна правильно розрахувати як саме діяти, чим, де і як завдати удару. Варто зазначити, що численні приклади свідчать про високоефективне ведення бойової діяльності тими підрозділами, які мали добре організовану розвідку. Тому ретельний аналіз розвідувальної інформації на етапі підготовки до бою може забезпечити його успішність. Адже жоден талановитий командир не здатен прийняти зважене рішення та ефективно застосувати, наприклад, вогневі засоби, якщо не організує безперервну цілеспрямовану розвідку і не отримає необхідну достовірну інформацію з ворожого тилу [1, с. 12].

У науковому дискурсі дослідження професійної діяльності фахівців-розвідників зустрічаються нечасто. Аналіз доступної наукової літератури доводить, що у сфері військової розвідки досліджувалися особливості організації і ведення розвідувальної діяльності (В. Б. Добровольський, І. О. Луценко); забезпечення боєздатності і життєдіяльності розвідника (Д. В. Зайцев, С. В. Баленко); планування, підготовки та ведення розвідувальних операцій (С. О. Пахарев).

Серед зарубіжних учених, які у своїх публікаціях детально описали особливості підготовки військового розвідника, можна назвати В. Н. Астаніна, Ф. Д. Заруцького, А. В. Кукушкіна, П. Я. Поповських, В. М. Севастьянова, А. Є. Тараса, П. Ф. Юрченка.

Отже, можемо констатувати, що нині існує недостатньо ґрунтовних наукових напрацювань, які б комплексно розкривали психологічну складову професійної діяльності фахівців-розвідників та механізми формування їхнього високого рівня резилентності до стресу. Тому, існує необхідність подальших наукових розвідок у цьому напрямі та встановлення специфічних психологічних особливостей службово-бойової діяльності розвідників.

Виклад основного матеріалу. Професія розвідника висуває особливі вимоги до його особистості. Справжній фахівець повинен мати розвинену когнітивну сферу зі специфічними знаннями щодо таких обставин:

- досконало знати військову топографію й уміти орієнтуватися на будь-якій місцевості за допомогою компаса, карти, місцевих орієнтирів та природних об'єктів, а також швидко і правильно виявляти потрібні об'єкти та вказувати координати розвіданого об'єкта по радіо;
- визначати на вигляд будь-яку зброю супротивника і знати її тактико-технічні характеристики, уміти своєчасно визначати приготування противника до застосування ЗМУ чи інших дій;
- визначати приналежність особового складу противника за знаками розрізнення й формою одягу, а техніку – за зовнішнім виглядом і розпізнавальними знаками; за звуками визначати місцезнаходження, чисельність і характер дій противника;
- знати тактику дій підрозділів противника й уміти користуватися його зброєю і технікою;
- майстерно володіти технікою маскуванню та способами безшумного пересування по будь-якій поверхні і місцевості;

- володіти усіма способами ведення розвідки – спостереженням, підслуховуванням, засідками, нальотами, розвідкою боєм й уміло діяти у дозорі;
- приховано й безшумно долати інженерні загородження, убрид або за допомогою підручних засобів долати водні перешкоди, добре плавати;
- здійснювати тривалі марш-кидки пішим порядком і на лижах, влучно стріляти, точно й далеко метати гранату та ніж, майстерно діяти ножем і прикладом, досконало володіти прийомами рукопашного бою;
- знати військову термінологію мовою противника і мати навички перекладу документів та допиту військовополонених;
- добре володіти уміннями і навичками забезпечення життєдіяльності та виживання у екстремальних умовах;
- уміти управляти різними видами техніки, як своєї, так і противника;
- уміти наводити авіацію на стаціонарні і рушійні об'єкти противника, встановлювати радіомаяки;
- знати систему охорони і оборони об'єктів противника;
- бути психічно стійким;
- знати та ефективно застосовувати у разі необхідності заходи психічної саморегуляції тощо [1; 7; 2; 10].

Ми зазначили лише основні знання, уміння і навички розвідника, оскільки неможливо передбачити усі ситуації й потреби, які можуть виникнути у глибокому тилу противника. Однак, чим більше знає і уміє робити кожен борець, тим більше шансів у розвідувальній групі повернутися живими і якісно виконати поставлене завдання.

Однією з найважливіших умов успішної діяльності у тилу противника є висока маневреність розвідувальних груп, що потребує високого рівня розвитку фізичних та вольових якостей. Бійцям належить приховано, дотримуючись найсуворішого маскування, здійснювати марш-кидки на великі відстані, добре орієнтуватися і швидко рухатися по різноманітній місцевості у будь-яку пору року й за умови різких змін метеорологічних умов, уміти долати різні перешкоди. Водночас, розвідники мають дотримуватися правил та заходів щодо безпеки від раптового нападу противника, бути у постійній бойовій готовності для виконання поставлених завдань і до тих, що можуть несподівано виникати [2, с. 40 – 41].

Бійці-розвідники у відриві від своїх підрозділів в умовах будь-якої складності мають у своїх діях уміло поєднувати виваженість та витримку з рішучістю і сміливістю, проявляти винахідливість та ініціативу й широко застосовувати різноманітні прийоми воєнних хитрощів для виконання поставленого завдання. До того ж кожен розвідник повинен знати й розуміти своє завдання і завдання підрозділу, у складі якого він діє. Це потребує високої професійної навченості та фізичної витривалості, моральної і психічної стійкості, високого ступеня розвитку психічних процесів, особливо уваги, сприйняття, пам'яті тощо [1, с. 30 – 33; 8, с. 46; 6, с. 38].

Оскільки діяльність особистості у особливих умовах зазвичай вивчають завдяки аналізу тріади параметрів – характеристики екстремальних чинників (зовнішніх умов діяльності), психологічних станів і властивостей особистості (внутрішніх умов діяльності) та показників (результатів) діяльності [4, с. 135], то такий підхід доцільно перенести й на діяльність військового розвідника.

У цій тріаді важливим є співвідношення зовнішніх (об'єктивних) і внутрішніх (суб'єктивних) чинників, оскільки визначальними однозначно будуть суб'єктивні, тому що зовнішні чинники діють безпосередньо через внутрішні умови [5, с. 170].

До зовнішніх чинників належать шуми, вібрації, різного роду випромінювання, температурні умови, радіація тощо. Внутрішні чинники професійної діяльності особистості – це гіподинамія, монотонія, безперервність діяльності, суміщення дій, дефіцит часу, наявність перешкод, перевантаження інформацією, сенсорна та емоційна депривація тощо.

Серед внутрішніх психогенних чинників велике значення мають особистісні характеристики розвідника: загальний інтелектуальний рівень (загальна обізнаність, когнітивна та інтелектуальна гнучкість, практичне мислення, координація здібностей); рівень особистісної стабільності (надійність, резилентність до стресу, соціабельність і комунікативність, упевненість у собі); відсутність тривожності, напруженості і психопатологічних симптомів; психодинамічні властивості особистості (тип вегетативної саморегуляції, екстровертованість або інтровертованість, нейротизм тощо) [4, с. 135 – 136].

Важливими і необхідними професійними якостями розвідника є увага, пильність та пам'ять. Бійці тривалий час перебувають на спеціальних спостережних пунктах і мають цілодобово та безперервно помічати й фіксувати найменші зміни обстановки на

території противника: людей, військову техніку, зброю, обстріли (кількість, калібр, вогневі точки). Розвідники мають відслідковувати та запам'ятовувати будь-які переміщення та усі найменші деталі діяльності ворога.

Велике значення для розвідника має інтуїція. В умовах невизначеності він повинен уміти приймати ефективні рішення, відчувати небезпеку і працювати на випередження. На основі великої кількості дрібних і не завжди добре усвідомлюваних деталей інтуїція допомагає зрозуміти, як потрібно діяти у тій чи іншій ситуації.

Залежності від особистісних характеристик та під впливом зовнішніх чинників у розвідника формуються ті чи інші психічні стани, інтегральна характеристика яких у конкретних умовах професійної діяльності називається функціональним станом. Цей стан показує, наскільки розвідник готовий до виконання тієї чи іншої діяльності, чи достатньо для цього ресурсів його організму і наскільки вони надійні.

Ще однією важливою характеристикою професійної діяльності розвідника є вміння управляти бойовим стресом, що дуже часто є вирішальним чинником між перемогою та поразкою в усіх формах збройної боротьби. У цьому контексті особлива роль належить умінням переживати різні функціональні стани, які можуть формуватися в тих чи інших умовах. Висока резилентність до стресу та володіння навичками саморегуляції і самокорекції – є необхідною психологічною складовою професійної готовності розвідників, оскільки, виконуючи завдання в екстремальних умовах, вони повинні ефективно діяти, зберігаючи при цьому своє психічне і фізичне здоров'я.

Такими функціональними станами можуть бути: оперативний спокій, який характеризує готовність розвідника до виконання діяльності, але не відображає її специфіку; адекватна мобілізація військовослужбовця, який включився в діяльність, але при цьому зміни, які відбуваються у його організмі є адекватними його діяльності; динамічне неузгодження, цей стан виникає, коли відповідь організму військовослужбовця неадекватна навантаженню або психофізіологічна реакція перевищує його реальні можливості. Найбільш характерним проявом динамічного неузгодження, яке виникає в екстремальних умовах, є стрес, а момент переходу від стану адекватної мобілізації до стану динамічного неузгодження визначає резилентність особистості до стресу [4, с. 137].

Одним із важливих функціональних станів у діяльності розвідника є переживання страху, який вважається однією із найбільш істотних характеристик діяльності розвідника. Страх – це природний захисний механізм організму і сигнал про небезпеку. Якщо людина не відчуває страху, вона не придатна до служби у розвідці. Справжній розвідник – боїться, але він уміє приборкати страх і управляти ним. Коли розвідник іде на сторону ворога, страх присутній завжди. Адже завжди існує ймовірність раптово натрапити на ворожу засідку чи на розтяжки й міни, яких багато на лінії зіткнення, або опинитися у ситуації, з якої важко буде знайти вихід. Тому розвідник має бути переконаний, що він сильніший за власний страх і розуміти, що можливості людини безмежні, якщо вона цей страх опанує [2, с. 7].

Не менш важливою характеристикою професійної діяльності розвідника є екстремальність [1, 3, 5]. Екстремальність належить до деструктивів з потужним психологічним ефектом, який емоційно сприймається людиною і порушує звичний уклад життя, поведінку тощо. Коли діяльність відбувається в умовах дефіциту часу для прийняття рішення, надмірної психічної чи фізичної напруженості, супроводжується надмірною відповідальністю за виконання професійного чи бойового завдання або є небезпечною для життя – ситуація ускладнюється [11, с. 47].

Для діяльності у екстремальних умовах характерні три види психічної напруженості: емоційна (афективна), неемоційна (операційна) і змішана. Емоційна напруженість виникає під впливом емоціогенних чинників, які зумовлюють переживання розвідника (невідомості, тривоги, страху, ризику для життя тощо). Може виникати ще до початку діяльності, під час отримання завдання або інструктажу, а також безпосередньо у процесі виконання завдання. Виникнення емоційної напруженості пов'язане з динамічною розбіжністю між об'єктивною значимістю ситуації і її суб'єктивною оцінкою та появою негативних змін у психічних і рухових функціях. Цей вид напруженості більшою мірою спрямований на захисні реакції організму і меншою – на виконання дій.

Операційна напруженість виникає в умовах підвищених вимог до розумових ресурсів і опорно-рухового апарату людини й не пов'язана з небезпекою або думкою про жахливі наслідки. Ця напруженість зростає поступово як результат виконання роботи великої складності, наприклад, коли потрібно швидко зробити необхідні ма-

тематичні обчислення, або у несприятливих умовах розпізнати певні звуки чи образи.

Варто зазначити, що такий поділ видів напруженості доволі умовний, оскільки будь-яка діяльність завжди пов'язана з емоціями і за певних умов операційна напруженість може перерости в емоційну. Тому можемо припустити, що найбільш характерною для діяльності розвідника буде змішана форма напруженості [9, с. 15].

У екстремальних умовах, особливо під час надмірної емоційної напруженості, може спостерігатися коливання функціональної здатності розвідника, або значне її погіршення, що, у свою чергу, може призвести до помилковості дій, неуважності тощо. Тільки бійці з міцною і врівноваженою нервовою системою здатні витримувати надмірні навантаження. Як бачимо, специфічні умови професійної діяльності висувають підвищені вимоги до особистості розвідника і завжди пов'язані з постійною дією екстремальних чинників або виникненням екстремальних ситуацій [4, с. 135].

Ще однією особливістю діяльності розвідника є невизначеність і непередбачуваність раптових обставин та ситуацій, у яких він має бути гнучким та адаптивним для прийняття оптимальних рішень. Отже, розвиваючи психологічну стійкість розвідника, головні зусилля спрямовуються на те, щоб будь-які несподівані й раптові ситуації для нього стали звичними. Несподіванка має стати закономірністю.

У разі недостатньої підготовки зазначені умови неповноти інформації можуть спричинити певні емоційні порушення, зменшення функціонального тону, зумовлювати настрої сумніву, нерішучості та невпевненості, а це, у свою чергу, спричинить погіршення розумових можливостей особистості. Саме тому для тренування психіки використовують вправи, виконання яких є ризикованим і небезпечним для життя. Завдяки цьому розвідник вчиться долати страх у непередбачуваних екстремальних умовах.

Розвідникам часто доводиться тривалий час бути практично у нерухомому стані, в умовах інформаційного голоду, спостерігаючи за майже незмінною обстановкою. Варто зазначити, що не усі бійці легко адаптуються до одноманітної діяльності. За таких обставин може виникати монотонія, що призводить до зниження працездатності, притуплення уваги і сенсорного сприйняття, зорові ілюзії, порушення сприйняття простору і часу. Може спостерігатися також неадекватна психічна напруженість, або навпаки, активізація можливостей людини.

Особливу увагу у підготовці розвідника приділяють умінню виживати у будь-яких умовах. Бійці мають володіти необхідними знаннями, методами та прийомами, що спрямовані на подолання екстремальних ситуацій у природних умовах, зберігаючи своє здоров'я на психічному та фізіологічному рівнях. Наука виживання включає такі уміння: орієнтуватися на місцевості без карт і спеціальних приладів; добувати воду та їжу (охота, рибалка); розумітися на дикорослих травах, ягодах та грибах і використовувати їх у їжу або як лікувальний засіб; добувати вогонь; облаштувати укриття від негоди або для сну тощо [2, с. 130].

Специфічною психологічною складовою підготовки розвідника до екстремальних умов є подолання гидливості. Щоб вижити під час виконання професійних завдань, військовослужбовець у мирних умовах має навчитися вживати у їжу все, що можна з'їсти, включаючи жаб, змій, собак, комах тощо. Серйозним психологічним бар'єром для військовослужбовців є також вигляд крові і нутроців людини, що вже й казати про необхідність убивати різними способами. Але подолати цей бар'єр потрібно. Під час виконання завдань розвідником навіть трапляються ситуації, коли постає потреба нейтралізувати мирного жителя, який випадково виявив групу у тилу противника. Якщо цього не зробити, свідок може розкрити групу ворогу, чим призвести до зриву виконання поставленого завдання або зумовити загибель бійців [2, с. 9].

Серед фізичних якостей на першому місці – витривалість. Практично усі бойові завдання потребують від розвідника здійснення марш-кидків на 30 – 50 км. При цьому кожен з собою має нести воду, зброю, необхідне спорядження, невеликий набір продуктів, аптечку тощо [2, с. 5].

Розвідник має передбачати усі деталі своїх дій у тилу противника: спосіб входу в тил противника, маршрут виходу до об'єкта, пору року та особливості місцевості у зоні майбутніх дій, ставлення місцевого населення до наших військ тощо. Інакше розвідувальна група може бути виявлена і знищена. Тому важливо продумувати усі найменші деталі підготовки кожного окремого бійця і групи загалом.

Підготовка розвідника до дій у тилу противника має два етапи. Перший передбачає загальну підготовку, коли боець отримує і комплектує усе необхідне (зброю, боеприпаси, засоби зв'язку, прилади для спостереження, воду, продукти тощо), ще не отримавши конкретного завдання.

Другий етап – коли розвідник отримує від командира розпорядження на підготовку до виконання конкретного бойового завдання. Розвідник готується у складі групи, ізольовано від іншого особового складу. У разі необхідності доукомплектовує зброю, набої, вибухові засоби тощо. Командир має визначити: озброєння особового складу; бойові засоби та вантаж для кожного бійця; норми забезпечення боєприпасами й продовольством та порядок їх витрачання; місце та порядок розподілення особистого майна; екіпірування групи і засоби поліпшення швидкості пересування.

Командир має бути упевнений у своїх підлеглих, у їх морально-вольових якостях та психологічній надійності. Варто зазначити, що розвідники можуть успішно виконувати бойові завдання лише тоді, коли здатні самостійно приймати рішення залежно від ситуації, яка склалася, тому командир має вчити особовий склад думати самостійно. Командир не завжди може перебувати поряд з підлеглим, та і наперед передбачити усі можливі варіанти розвитку подій неможливо [2, с. 6].

Отже, військова розвідувальна діяльність вимагає від людини уміння виконувати бойові завдання на межі можливостей, що з психологічної точки зору характеризуються потужним психотравмуючим впливом подій та обставин на психіку особистості. Цей вплив може бути сильним одноразовим або інтенсивним багаторазовим, що потребує періоду адаптації до постійно діючих чинників стресу. Вплив може мати різний ступінь раптовості, масштабності і може стати чинником як об'єктивно, так і суб'єктивно обумовленого стресу через недостатню досвідченість розвідника, неналежну його психологічну підготовленість, низьку емоційну стійкість тощо.

Стреси, пов'язані зі специфічною професійною діяльністю розвідників, деструктивно впливають на їх психічне здоров'я. Зумовлені дією стресу негативні реакції посилюють сукупний ефект психічного виснаження, який послаблює захисні функції організму і робить його більш уразливим до стресового впливу. Вплив таких чинників на бійців розвідувальних підрозділів проявляється у широкому спектрі психологічних наслідків професійного стресу, серед яких можна виділити первинні, вторинні і третинні [3, с. 129 – 130].

Первинні наслідки проявляються, як різні негативні психічні стани, які виникають у процесі та через умови професійної

діяльності. Це стани стомлення і перевтоми, емоційний стрес, психоневротичні порушення, гострі стресові розлади тощо, які виникають безпосередньо у відповідь на конкретний стрес-чинник або групу стрес-чинників, які добре ідентифікуються й безпосередньо зумовлені ним. При цьому важливе значення має індивідуальний рівень уразливості людини, пов'язаний з наявністю ряду специфічних особистісних характеристик, таких як тривожність, емоційна стійкість тощо.

До вторинних належать наслідки, які виникають як результат неуспішних або неадекватних спроб подолати дезадаптивний стан, а також несвоєчасних або відсутніх необхідних психокорекційних і реабілітаційно-відновлювальних заходів, недостатньої психологічної підтримки і розуміння з боку значимого соціального оточення (родина, товариші по службі, командири). Серед них стани професійної деформації особистості, зниження працездатності, аддиктивна поведінка (мається на увазі етап формування алкоголізму й наркозалежності, а також наявність ситуативної психічної залежності і пошукової активності щодо спиртних напоїв, психоактивних речовин ще до того, як сформувалася стійка фізична залежність), аутоагресивна поведінка (наявність суїцидальних думок, переживань тенденцій і дій), гетероагресивна поведінка (агресивні вислови, погрози та дії, спрямовані на оточуючих), депресивні стани, посттравматичні стресові розлади.

Нарешті третинні наслідки поєднують соціально-психологічні (включаючи внутрішньосімейні) і організаційні феномени, які відображають загальне погіршення якості та ефективності соціального функціонування як окремої особистості, так і групи загалом (передчасне звільнення зі служби, погіршення морально-психологічної атмосфери в колективі, дисциплінарні порушення, внутрішньосімейні проблеми, соціальна апатія і песимізм, зниження задоволеності службою, підвищена конфліктність, а також суїциди, різні негативні психічні стани, дезадаптація особистості тощо) [3, с. 130].

Очевидно, що діяльність розвідників пов'язана зі значною нервово-психічною, емоційною і фізичною напругою. Сумарний вплив несприятливих стресогенних чинників без своєчасної психокорекції, підвищує ймовірність травматизму, виникнення психосоматичних патологій та граничних нервово-психічних розладів.

Таким чином, зрозуміло, що від стійкості особистості розвідника до стресу напряму залежить ефективність виконання поставлених

завдань і загалом успішність бойових операцій військ (сил).

В умовах підвищеного ризику ефективність бойової діяльності розвідника значною мірою визначає величина його «зони стабільності». Під «зоною стабільності» розуміють ту амплітуду (розмах) стресовості події, у рамках якої нервова система людини зберігає здатність до саморегуляції та самовідновлення і стресова реакція організму не має деструктивних наслідків.

Отже, основою психологічної підготовки військових розвідників має бути розширення їхньої «зони стабільності» як одного з найважливіших чинників, що обумовлює толерантність до стресу, тобто визначає масштабність змін, за якої стрес не переходить у дистрес.

Серед основних складових, які визначають величину «зони стабільності», є умотивованість розвідника на професійну діяльність, що включає усвідомлення правоти і значимості справи, яку він робить, а також особистісну значимість професійної діяльності в системі його цінностей і життєвих цілей. Саме тому у процес підготовки військових розвідників варто включити комплекс заходів, спрямованих на посилення професійної мотивації і підвищення психологічної стійкості особистості до специфічних умов бойової діяльності.

Необхідною складовою таких заходів має бути: забезпечення отримання військовослужбовцями розвідувальних підрозділів знань і розуміння процесів, які відбуваються в людському організмі під впливом стресу та набуття навичок управління цими процесами; формування високого рівня мотивації до професійної діяльності, зосередженості на конкретній меті й усвідомлення правильності власного вибору; забезпечення високого рівня психологічної та професійної готовності до майбутньої діяльності, впевненості у своїх знаннях, уміннях і навичках; оволодіння елементарними навичками саморегуляції, візуальної діагностики психічних станів, екстреної психологічної само- і взаємодопомоги; підвищення ефективності психологічних механізмів групової взаємодії.

Психологічна підготовка розвідників до дій у бойових умовах має створювати індивідуально-психологічні передумови високого рівня стресостійкості та підтримки максимальної бойової ефективності кожного розвідника протягом усього терміну діяльності у зоні ризику, оскільки на один і той же чинник стресу різні особистості реагують по-різному. Особливо у екстремальних умовах поведінка і

тип реагування істотно залежать від індивідуальних особливостей та психічних ресурсів особистості.

Отже, у особового складу розвідувальних підрозділів необхідно формувати та розвивати такі знання, уміння, навички, стани і якості:

- усвідомлення добровільності власного вибору у разі ухвалення рішення про участь у діяльності, яка пов'язана з підвищеним ризиком, та усвідомлення особистих мотивів у прийнятті рішення;
- виділення особистих цілей і завдань на період діяльності у бойових умовах;
- знання основних стресогенних чинників і можливих результатів їх впливу на людину та знання і розуміння процесів, які відбуваються в організмі людини під впливом стресу;
- уміння слухати і чути власне тіло, чітко розпізнавати внутрішні сигнали небезпеки;
- уміння тривалий час перебувати у стані «розслабленого очікування», опанування навичками миттєвого зосередження і тривалої свідомої концентрації уваги;
- уміння володіти основними навичками саморегуляції, прийомами надання екстреної психологічної само- і взаємодопомоги;
- оволодіння навичками свідомої зміни психологічних станів, знання свого оптимального бойового стану й уміння швидко входити в цей стан;
- оволодіння ефективними практичними способами і профілактичними вправами для підтримки на високому рівні індивідуальної і групової психогігієни.

Для формування та розвитку у розвідника необхідних професійних навичок створюють спеціальні смуги психологічної підготовки військових фахівців, які обладнують на базі смуги перешкод, імітуючи елементи реально можливої бойової обстановки, використовуючи звукові, світлові ефекти тощо. Тренування військовослужбовців проводять в умовах максимально наближених до реального сучасного бою, застосовуючи імітації бойових шумів і вогневого ураження тощо.

Отже, на думку багатьох представників воєнної науки, яку ми також підтримуємо, діяльність фахівців розвідувальних підрозділів пов'язана зі значною фізичною, емоційною і психічною напругою, зумовленою високим ступенем особистого ризику, відповідальністю

за життя людей, необхідністю прийняти оптимальне рішення в умовах дефіциту часу тощо.

Служба у розвідці – це постійний і кропіткий процес професійного та особистісного самовдосконалення і зростання, який потребує високого рівня морального, психічного і фізичного стану, а також знань і умінь у різних сферах. Безцінний досвід розвідника дійсно універсальний і може врятувати життя не одній людині, а унікальні високоефективні методики спеціальної підготовки пройшли перевірку у найнебезпечніших умовах.

Висновки:

1. Теоретичний аналіз особливостей професійної діяльності розвідника засвідчує, що ця діяльність сповнена небезпеки та викликів. Встановлено, що у екстремальних умовах поведінка і тип реагування на негативні стрес-чинники бойової обстановки будуть істотно залежати від індивідуально-психологічних ресурсів особистості.

2. За результатами теоретичного аналізу можемо констатувати, що до основних стрес-чинників, які впливають на розвідників під час перебування в умовах підвищеного ризику, можна виділити такі: явна і прихована загроза життю та здоров'ю власному та товаришів; високий ризик травматизації; психічне і фізичне перенавантаження, надмірна втома, вимушена зміна ритмів сну і неспання; тривале очікування, вимушена бездіяльність або монотонність і одноманітність виконуваних дій; відносна депривація; раптовість і швидка зміна подій, дефіцит часу для вирішення поставлених завдань, інформаційне перевантаження в умовах дефіциту часу; віддаленість від місця постійної дислокації і побутова невлаштованість (часто довготривале перебування в несприятливих умовах зовнішнього середовища, відсутність повноцінного і своєчасного харчування, невідповідність санітарно-гігієнічних норм, неможливість повноцінного сну тощо).

3. Професія розвідника висуває особливі вимоги до його особистості. Кожний фахівець-розвідник повинен мати розвинені когнітивну сферу зі специфічними уміньми, емоційну сферу щодо управління бойовим стресом, функціональними станами, діяти в умовах невизначеності і непередбачуваності, уміти виживати, бути витривалим тощо. Крім того, розвідник повинен мати розвинуті фізичні та волевові якості, бути винахідливим й мати високий рівень резилентності.

4. Передумовою досягнення високого рівня стресостійкості та підтримки максимальної бойової ефективності кожного розвідника є організація на належному рівні психологічної підготовки розвідників до дій у бойових умовах і формуванням у них необхідних морально-бойових, індивідуально-психологічних та бойових якостей протягом усього терміну професійної діяльності.

Перспективу дослідження вбачаємо у більш детальному вивченні психологічних аспектів та особливостей професійної діяльності фахівців розвідувальних підрозділів і у розробленні ефективної цілісної структурної моделі розвитку стресостійкості, що зумовить розвиток резилентності розвідників до дії стресорів різної природи, мінімізує кількість психогенних втрат і збереже психічне здоров'я військовослужбовців розвідувальних підрозділів ЗС України.

References:

1. Військова розвідка : навчальний посібник (2016) / упорядники : Д. В. Зайцев, А. П. Наконечний, С. О. Пахарев, І. О. Луценко; за ред. В. Б. Добровольського. Київ: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет". 335 с. ISBN 978-966-439-895-1
2. Заруцкий Ф. Д., Тарас А. Е. (2004) Подготовка разведчика: система спецназа ГРУ. Минск: Харвест. ISBN: 985-13-1692-X Ел.ресурс: <https://avidreaders.ru/book/podgotovka-razvedchika-sistema-specnaza-gru.html>
3. Лебедева С. Ю. Реакція на стрес та методи його подолання. С. 129 – 138. Ел. ресурс: <https://nuczu.edu.ua/sciencearchive/ProblemsOfExtremeAndCrisisPsychology/vol1/14.pdf>
4. Настанова з психологічної підготовки особового складу підрозділів сухопутних військ: навчально-методичний посібник (2012) / за ред. Г. П. Воробйова. Львів: АСВ. 430 с.
5. Осьодло В. І., Зубовський Д. С. (2020) Індивідуально-психологічні чинники посттравматичного зростання учасників бойових дій на сході України / Український психологічний журнал: Збірник наукових праць. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 1 (13). С . 157 – 175. DOI: [https://doi.org/10.17721/upj.2020.1\(13\).10](https://doi.org/10.17721/upj.2020.1(13).10)
6. Osodlo V., Zubovsky D. (2020) Psychological aspects of armed conflicts Psychological Characteristics of Hybrid Warfare / Wydawnictwo Towarzystwa Wiedzy Obronnej / Redakcja naukowa: Piotr Pacek, Mariusz Antoni Kamiński, Dorota Merecz. Warszawa. P. 26-39. ISBN 978-83-944423-2-3
7. Поповских П. Я. (1991) Подготовка войскового разведчика.: П. Я. Поповских, А. В. Кукушкин, В. Н. Астанин, П. Ф. Юрченко, В. М. Савостьянов. Москва: Воениздат.

8. Сергій Кузовков (2020) Спланувати, підготувати, виконати! Практичні рекомендації розвідувальним підрозділам за досвідом участі в АТО, ООС. Київ : ЦК "КОМПРИНТ". 130 с.
9. Смирнов Б. А., Долгополова Е. В. (2007) Психология деятельности в экстремальных ситуациях. Харьков: Гуманитарный Центр. 276 с.
10. Тарас А. Е. (2018) Спутник разведчика: практическое пособие. Минск : Харвест. 352 с. ISBN: 978-985-18-4398-1.
11. Шевченко В. Є., Котуза А. С. (2010) Сучасні організаційно-методичні аспекти психофізіологічного супроводу особового складу військових спецконтингентів: Монографія. Київ: Науковий світ. 356 с.

Transliteration of References:

1. Viiskova rozvidka : navchalnyi posibnyk (2016) / uporiadnyky : D.V. Zaitsev, A.P. Nakonechnyi, S.O. Pakhariev, I.O. Lutsenko; za red. V. B. Dobrovolskoho. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr "Kyivskiy universytet". 335 s. ISBN 978-966-439-895-1
2. Zaruckij F. D., Taras A. E. (2004) Podgotovka razvedchika: sistema specnaza GRU. Minsk: Harvest. ISBN: 985-13-1692-X El.resurs: <https://avidreaders.ru/book/podgotovka-razvedchika-sistema-specnaza-gru.html>
3. Lebedieva S.Iu. Reaktsiia na stres ta metody yoho podolannia. S. 129 – 138. El. resurs: <https://nuczu.edu.ua/sciencearchive/ProblemsOfExtremeAndCrisisPsychology/vol1/14.pdf>
4. Nastanova z psykholohichnoi pidhotovky osobovoho skladu pidrozdiliv sukhoputnykh viisk: navchalno-metodychnyi posibnyk (2012) / za red. H.P. Vorobiova. Lviv: ASV. 430 s.
5. Osodlo V.I., Zubovskyi D.S. (2020) Indyvidualno-psykholohichni chynnyky posttravmatychnoho zrostantnia uchasnykiv boiovykh dii na skhodi Ukrainy / Ukrainskyi psykholohichniy zhurnal: Zbirnyk naukovykh prats. Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. 1 (13). S . 157 – 175. DOI: [https://doi.org/10.17721/upj.2020.1\(13\).10](https://doi.org/10.17721/upj.2020.1(13).10)
6. Osodlo V., Zubovsky D. (2020) Psychological aspects of armed conflicts Psychological Characteristics of Hybrid Warfare / Wydawnictwo Towarzystwa Wiedzy Obronnej / Redakcja naukowa: Piotr Pacek, Mariusz Antoni Kamiński, Dorota Merecz. Warszawa. P. 26-39. ISBN 978-83-944423-2-3
7. Popovskih P.YA. (1991) Podgotovka vojskovogo razvedchika.: P.YA. Popovskih, A.V. Kukushkin, V.N. Astanin, P.F. Yurchenko, V.M. Savost'yanov. Moskva: VoenizdatVoenyzdat.
8. Serhii Kuzovkov (2020). Splanuvaty, pidhotuvaty, vykonaty! Praktychni rekomendatsii rozviduvalnym pidrozdilam za dosvidom uchasti v ATO, OOS. Kyiv : TsK "KOMPRYNТ". 130 s.
9. Smirnov B.A., Dolgoplova E.V. (2007) Psihologiya deyatel'nosti v ekstremal'nykh situatsiyah. Har'kov: Gumanitarnyj Centr. 276 s.

10. Taras A.E. (2018) Sputnik razvedchika: prakticheskoe posobie. Minsk: Harvest. 352 s. ISBN: 978-985-18-4398-I.
11. Shevchenko V. Ye., Kotuza A. S. (2010) Suchasni orhanizatsiino-metodychni aspekty psykhoфизиологічного супроводу особового складу вишкыkh spetskontyinhentiv: Monohrafiia. Kyiv: Naukovyi svit. 356 s.

The Author

Тіутіуннік Лілія Леонтиівна
Postgraduate Student,
Department of Social Sciences,
Humanitarian Institute,
the National Defence University of Ukraine
named after Ivan Cherniakhovskyi, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-8480-0475>
E-mail: liliya_nuou@ukr.net

Abstracts

ЛІЛІЯ ТІУТІУННИК. Психологічні особливості професійної діяльності фахівців розвідувальних підрозділів.
У статті здійснено теоретичний аналіз сучасних українських і зарубіжних досліджень, у яких проаналізовано основні вимоги до особистості фахівця військової розвідки та його професійної діяльності. Установлено основні стрес-чинники, які впливають на розвідників під час перебування в умовах підвищеного ризику, та їх значимі психологічні якості, які є чинниками високої результативності й ефективності виконання бойових завдань. Визначено основні психологічні вимоги до рівня розвитку когнітивної, емоційно-вольової і поведінкової сфер розвідника з урахуванням професійної специфіки діяльності. Уточнено, якими професійними якостями мають володіти розвідники та їхній психологічний профіль. Визначено переважні функціональні стани, які можуть виникати під час виконання бойових завдань на різних етапах професійної підготовки. Констатовано, що стресостійкість розвідника – це комплексна властивість фахівця, яка забезпечує його оптимальне функціонування в емоційно складних умовах з мінімальними наслідками для свого психофізіологічного здоров'я з урахуванням впливу чинників професійного стресу в умовах бойової діяльності. Обґрунтовано необхідність та можливі етапи

превентивного формування високого рівня стресостійкості розвідників з метою підвищення їхньої резилентності до психотравмуючих чинників. Розкрито перспективні напрями формування у особового складу розвідувальних підрозділів високого рівня стресостійкості, підтримання максимальної бойової ефективності кожного розвідника та мотивації до професійної діяльності. Запропонований погляд на специфіку професійної діяльності розвідника дає змогу підготувати висококваліфікованого фахівця з достатнім рівнем резилентності до стресу та високою здатністю до самовдосконалення, самоконтролю та саморегуляції.

Ключові слова: розвідувальні підрозділи, розвідники, військова розвідка, бойові умови, стресостійкість, психологічні чинники стресостійкості.

ЛИЛИЯ ТЮТЮННИК. Психологические особенности профессиональной деятельности специалистов разведывательных подразделений. В статье осуществлен теоретический анализ современных украинских и зарубежных исследований, в которых проанализированы основные требования к личности специалиста военной разведки и его профессиональной деятельности. Установлены основные стресс-факторы, которые влияют на разведчиков во время пребывания в условиях повышенного риска и их значимые психологические качества, которые влияют на результативность и эффективность выполнения боевых задач. Определены основные психологические требования к уровню развития когнитивной, эмоционально-волевой и поведенческой сфер разведчика с учетом профессиональной специфики деятельности. Уточнено, какими профессиональными качествами должны обладать разведчики и их психологический профиль. Определены преимущественные функциональные состояния, которые могут возникать при выполнении боевых задач на разных этапах профессиональной подготовки. Констатировано, что стрессоустойчивость разведчика – это комплексное свойство специалиста, которое обеспечивает его оптимальное функционирование в эмоционально сложных условиях с минимальными последствиями для своего психофизиологического здоровья с учетом влияния факторов профессионального стресса в условиях боевой деятельности. Обоснована необходимость и возможные этапы превентивного формирования высокого уровня стрессоустойчивости разведчиков с целью повышения их резилентности к психотравмирующим

факторам. Раскрыты перспективные направления формирования у личного состава разведывательных подразделений высокого уровня стрессоустойчивости, поддержания максимальной боевой эффективности каждого разведчика и мотивации к профессиональной деятельности. Предложенный взгляд на специфику профессиональной деятельности разведчика позволяет подготовить высококвалифицированного специалиста с достаточным уровнем резилентности к стрессу и высокой способностью к самосовершенствованию, самоконтролю и саморегуляции.

Ключевые слова: разведывательные подразделения, разведчики, разведка, боевые условия, стрессоустойчивость, психологические факторы стрессоустойчивости.

LILIJA TIUTIUNNYK. **Psychologiczne cechy aktywności zawodowej specjalistów jednostek wywiadu.** W artykule zrealizowano teoretyczną analizę współczesnych badań ukraińskich i zagranicznych naukowców, w których przeanalizowano główne wymagania do osobowości fachowca wojskowego wywiadu i jego działalności zawodowej. Ustalono główne czynniki stresowe, wpływające na wywiadowców podczas przebywania w warunkach podwyższonego ryzyka oraz ich znaczące cechy psychologiczne, które są czynnikami wysokiej skuteczności i efektywności wykonania zadań bojowych. Określono podstawowe wymagania psychologiczne dotyczące poziomu rozwoju sfery poznawczej, emocjonalno-wolitionalnej i behawioralnej wywiadowcy z uwzględnieniem zawodowej specyfiki działalności. Doprecyzowano, jakie kwalifikacje zawodowe powinni mieć wywiadowcy oraz ich profil psychologiczny. Zidentyfikowano przeważające stany funkcjonalne, które mogą wystąpić podczas wykonania zadań bojowych na różnych etapach szkolenia zawodowego. Skonstatowano, że odporność na stres wywiadowcy to kompleksowa właściwość fachowca, która zabezpiecza jego optymalne funkcjonowanie w trudnych emocjonalnie warunkach z minimalnymi konsekwencjami dla jego zdrowia psychofizjologicznego, z uwzględnieniem wpływu czynników stresu zawodowego w warunkach działalności bojowej. Uzasadniono konieczność i możliwe etapy prewencyjnego kształtowania wysokiego poziomu odporności na stres wywiadowców w celu zwiększenia ich rezyliencji na czynniki psychotraumatyczne. Opisano perspektywiczne kierunki kształtowania u składu osobowego pododdziałów zwiadowczych wysokiego poziomu odporności na stres, utrzymanie maksymalnej skuteczności bojowej każdego wywiadowcy i motywacji do działalności zawodowej. Zapro-

ponowane spojrzenie na specyfikę działalności zawodowej wywiadowcy daje możliwość przygotować wysoko wykwalifikowanego specjalistę o wystarczającym poziomie odporności na stres i wysokiej zdolności do samodoskonalenia, samokontroli i samoregulacji.

Słowa kluczowe: *pododdziały zwiadowcze, wywiadowcy, wywiad wojskowy, warunki bojowe, odporność na stres, psychologiczne czynniki odporności na stres.*